

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

О.В. ЄВЧЕНКО

РИТОРИКА

Плани семінарських занять з методичними рекомендаціями і літературою
(для студентів усіх форм навчання)

Житомир 2005

УДК 83.7р
ББК 808
Є27

Затверджено на засіданні Вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № від 2005 року)

Рецензенти:

Білоус П.В. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Чирков О.С. – доктор філологічних наук, професор кафедри зарубіжної літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Дячук І.Д. – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Європейського університету.

Євченко О.В.

Є27 Риторика. Плани семінарських занять з методичними рекомендаціями і літературою (для студентів усіх форм навчання): Методичні рекомендації. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 28 с.

УДК 83.7р
ББК 808

© Євченко О.В., 2005.

ЗМІСТ

Вступ	4
Тема 1. Сутність риторики та її роль у суспільстві	5
Тема 2. Ораторське мистецтво Давнього світу (1)	6
Тема 3. Ораторське мистецтво Давнього світу (2)	8
Тема 4. Ораторське мистецтво Давньої Греції (1)	9
Тема 5. Риторика Давньої Греції (2)	11
Тема 6. Риторика Давнього Риму	12
Тема 7. Ораторське мистецтво та гомілетика	14
Тема 8. Розвиток красномовства на Заході в середні віки	16
Тема 9. Розвиток риторики в Європі Нового часу	18
Тема 10. Розвиток вітчизняного красномовства (1)	19
Тема 11. Розвиток вітчизняного красномовства (2)	21
Тема 12. Психогенні компоненти мови	23
Використана література	25

Вступ

Методична розробка призначена для полегшення самостійної роботи студентів філологічного факультету, особливо студентів-заочників. У ній поєднані матеріали довідкового характеру, питання теорії риторики, плани практичних занять.

I. Мета і завдання вивчення курсу

Риторика як наука та навчальна дисципліна має давню історію. Це комплексна наука, що входить до складу філософсько-філологічних дисциплін. Вона є однією з базових класичних наук, що покликана сформувати ораторську культуру, яка становить фундамент професіоналізму гуманітарних кадрів.

Риторика - це не тільки академічна дисципліна, а й прикладна, що має на меті виховання вмілого промовця, який би володів прийомами ораторського мистецтва та використовував їх.

Метою вивчення курсу риторики є оволодіння знаннями про способи переконання, ефективні форми впливу на аудиторію.

Завдання курсу:

- окреслити особливості розвитку зарубіжної та вітчизняної риторики в різні історичні епохи;
- всебічно проаналізувати основні види красномовства та їх жанри;
- формувати у студентів навички й уміння підготовки ораторського твору: вдосконалення його структури, логічних та емоційних засад;
- сформувати усталені навички публічного виступу;
- визначити перспективи розвитку риторики.

Вивчення риторики покликане активним формуванням ораторської культури суспільства, оскільки суспільство, яке ставить на чільне місце формування риторичної особистості, має значний духовно-інтелектуальний потенціал, бо класична риторика філософсько-дидактичного спрямування є активним чинником організації стабілізуючого культуротворчого фактору демократичної держави.

II. Міждисциплінарні зв'язки

Оволодіння риторичною наукою ґрунтується на тісному системному взаємозв'язку з іншими навчальними курсами, зокрема з такими базовими, як релігієзнавство, філософія, логіка, етика, соціологія, філологія, історія України, всесвітня історія, історія культури, культурологія, психологія, лінгвістика, естетика та ін. Навчальний курс "Риторика" в університеті читається студентам III – IV курсів філологічного факультету.

III. Використання методів активного навчання

У процесі проведення лекційних та семінарських занять з риторики застосовуються такі методи активного навчання:

- індивідуально-контрольна бесіда;
- тести контролю знань;
- ділові ігри;
- ситуаційні завдання;
- проблемні завдання;
- інноваційні технології.

Вивчення курсу риторики здійснюється, крім лекційних і семінарських занять, у різних формах самостійної роботи студентів:

- самостійна робота з літературою, конспектування першоджерел;
- підготовка рефератів та їх захист;
- розв'язування тестових завдань.

IV. Форми поточного та підсумкового контролю

Поточний контроль рівня знань студентів з дисципліни “Риторика” здійснюється у формі усного опитування, тестового контролю, виконання контрольних робіт з використанням модульно-рейтингової системи контролю оцінки знань, заліку та іспиту.

V. Умовні позначки:

- - історія риторики;
- ▼ - теорія риторики;
- - практичні завдання;
- ? - питання для самоперевірки;
- * - рекомендована література.

VI. Зміст тем семінарських занять курсу

Тема 1. Сутність риторики та її роль у суспільстві

1. Риторика та її інтерпретації.
2. Різні погляди на риторичку.
3. Зв'язок риторики з іншими науками.

▼ 1. **Риторика** – це наука про способи переконання, ефективні форми впливу (переважно мовного) на аудиторію з урахуванням її особливостей. Вона виникає внаслідок осмислення закономірностей гарного мовлення прозою. Термін “риторика” ніколи не відзначався однозначним тлумаченням. В латинській мові це поняття позначалося словом “елоквенція”. Витоки різних інтерпретацій сягають глибокої давнини, коли чітко визначилися два підходи до сприйняття риторики:

- Ісократ, Платон, Арістотель, Цицерон розвивали концепцію змістовної риторики, де одним із головних компонентів була ідея;
- Квінтіліан та його послідовники, що утворили так звану школу Квінтіліана, розглядали риторичку як мистецтво прикрашання мовлення.

▼ 2. Риторика – наука про способи переконання, впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей.

“Красноречие есть искусство о всякой данной материи красно говорить” (М.В.Ломоносов).

“Красноречие – это искусство говорить так, чтобы те, к кому мы обращаемся, слушали не только без труда, но и с удовольствием, и чтобы, захваченные темой и подстрекаемые самолюбием, они захотели поглубже в нее вникнуть” (Блез Паскаль).

“Красноречие – это умение говорить, искусство и правила уметь это делать” (П.С.Таранов).

▼ 3. Функції риторики:

- забезпечує закони ефективної мисленнево-мовленнєвої діяльності;
- активізує процес аргументації, переконання;
- управляє чуттєво-емоційною стороною, що впливає на сферу вербального мислення;

- виявляє умови, які впливають на результативність мовної поведінки;
- вивчає текст на різних етапах його створення;
- організує донесення художнього сенсу, концепції;
- формує ораторську культуру.

?

Розкажіть про риторику та її місце у сучасному житті.

Які два підходи до сприйняття риторики ви знаєте?

Назвіть функції риторики.

■ Написати промови на теми: “Риторика в житті сучасної людини”, “Риторика і політика”, “Що таке красномовство?”

Теми рефератів: “Масова культура і сучасні форми красномовства”, “Риторика – мистецтво чи наука?”, “Значення риторики у житті сучасної людини”.

*

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Мовленнєва комунікація. – К., 2004.
2. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Л., 2001.
3. Вандишев В.М. Риторика. – К., 2003.
4. Сагач Г. Золотослів. – К., 1993.
5. Таранов П.С. Искусство риторики. – М., 2002.

Тема 2. Ораторське мистецтво Давнього світу (1)

1. Особливості красномовства Месопотамії.
2. Красномовство Давнього Єгипту.
3. Ораторська промова.

Систематизація та узагальнення відомостей про давні цивілізації дозволяє зробити висновок, що риторика формувалася і розвивалась у річищі певних культурних явищ, серед яких найяскравіше вирізняється література.

● 1. У Месопотамії риторична традиція тісно пов’язана з клинописом, який створили шумери. За кількістю літературних пам’яток, що збереглися, клинописна література переважає всі інші літератури давніх часів. Література шумерів була переважно риторичною, бо не стільки художні завдання, скільки практичні, релігійно-філософські та моральні ідеї призвели до її виникнення. Взірці риторики виразно виявляються у міфах, епічних сказаннях, молитвах, гімнах богам і царям, псалмах, весільно-любовних піснях, плачах, повчаннях, напученнях, суперечках-діалогах, написах царів (аналах), текстах Едуби. Таким чином, у Месопотамії вирізняються риси релігійного, судового, академічного, політичного красномовства.

● 2. Красномовство Давнього Єгипту заявлене текстами, що супроводжували заупокійні ритуали так званими “Текстами пірамід”, релігійними гімнами, царськими написами, які нагадують месопотамські написи царів. Політична і юридична риторика пов’язана з Маат. Культ фараона супроводжували урочисті (епідектичні) формули, які прославляли володаря. Судове красномовство виявляється у “Повісті про красномовного поселянина”. Красномовству приділялося чимало уваги, свідченням чого є божества красномовства і мудрості єгипетської міфології: Сіа – богиня пізнання

й мудрості; Тот – бог мудрості, рахування й письма, йому приписували створення інтелектуального життя; Ху – втілення божественного слова.

▼ 3. Ораторська промова – різновид усної форми літературної мови, має такі роди:

- соціально-політична;
- академічна;
- судова;
- соціально-побутова;
- церковно-богословська.

Стилістику ораторської промови вирізняють імпліцитна та експліцитна полемічності. Усі частини ораторської промови взаємопоєднані, що забезпечується когезією, ретроспекцією і проспекцією.

Найважливіші моменти усної промови:

- інтонація, усвідомлене логічне сприйняття;
- ракурс розгляду, системність, стрункність побудови;
- парадоксальність (плавність промови повинна іноді перериватися);
- ставлення до промови (емоційність, риторичність, виразність).

■ Т.2.

1. Божества красномовства і мудрості єгипетської міфології? (Сіа, Ху, Тот).
2. Які види красномовства виявляються у культурах Давнього світу? (Релігійне, політичне, судове).
3. Урочисте красномовство? (Епідектичне).
4. Царські написи, термінологічний синонім? (Анали).
5. Яку назву отримали єгипетські риторичні тексти, що супроводжували душі померлих до потойбічного світу? (“Тексти пірамід”).
6. Різноманітні повтори, слова, що позначають часові, просторові, причинові стосунки? (Когезія).
7. Посилання на наявну інформацію, повернення слухача до попередньої інформації? (Ретроспекція).
8. Елемент промови, що відносить інформацію до того, про що йтиметься в наступних частинах виступу? (Проспекція).
9. Прихована полемічність, коли оратор переконує аудиторію, не викриваючи опонентів? (Імпліцитна).
10. Відкрита полемічність, коли оратор веде боротьбу з уявним супротивником? (Експліцитна).

?

Розкажіть про особливості розвитку красномовства у Месопотамії.

Як розвивалося красномовство у Давньому Єгипті?

Які спільні риси розвитку месопотамського та єгипетського красномовства?

Що таке ораторська промова і які є її роди?

Схарактеризуйте полемічність та її види.

Як забезпечується поєднання частин промови?

Назвіть особливості усної промови.

■ Написати промови, застосовуючи імпліцитну та експліцитну полемічності.

Теми рефератів: “Шумерська цивілізація як фундамент сучасної культури”, “Аккадська дидактична література”, “Риторичні традиції Давнього Єгипту”.

*

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Л., 2001.
2. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика. – К., 2003.
3. История всемирной литературы: В 9 т. – М., 1983. – Т. 1.
4. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М.Н. Кожинной. – М., 2003.

Тема 3. Ораторське мистецтво Давнього світу (2)

1. Красномовство Давньої Індії.
2. Красномовство Давнього Китаю.
3. Мистецтво слова у Давньому Ірані.
4. Види красномовства.

● 1. Давньоіндійська культура і, відповідно, література виникли внаслідок поєднання духовного спадку різних племен і народів. У їхньому житті словесне мистецтво й красномовство посідали значне місце. Релігійне красномовство пов'язане з Ведами – гімнами богам, складеними за принципом усної поезії. У Ведах слову відводилася магічна роль. До ведійської літератури належать пісні, гімни, тлумачення ритуалів, діалоги, священне знання. Політичне красномовство реалізується у царських написах, судове – у законах Ману, що закликають володарів захищати слабких від сильних. Давньоіндійська міфологія репрезентує двох божеств красномовства: Вач і Сарасваті. Сарасваті є богинею священного мовлення, красномовства і мудрості. Їй приписують створення санскриту й алфавіту. Вона є покровителькою мистецтв і науки.

● 2. Риторика Давнього Китаю відбулася у межах філософських учень конфуціанства та даосизму. Першими взірцями риторичної прози можуть вважатися гадальні формули, заклинання (що містять афоризми), гімни, прислів'я. Релігійне красномовство пов'язане з конфуціанськими та даосистськими повчаннями морально-етичного характеру. Політичне красномовство представлене записами промов царів, які згруповані у “Книзі переказів” (4 ст. до н.е.). Політичну риторику характеризує традиційність, полемічність, замовчування невігідних явищ. Судове красномовство представлене царськими указами. Воно змішує реальність і міф.

● 3. Істотний вплив на формування іранської культури мали пророки – проповідники, які створювали гати – розповіді про життя і норми повсякденної поведінки, що містять у собі повчання. Серед творців гат найвидатнішим є Заратуштра. Його проповіді складають Авесту і становлять собою взірці натхненної релігійної риторики. Авеста містить молитвенні формули, реєстри божеств, описи ритуалів, настанови. Політичне красномовство заявлене написами царів, а побутове – листами давніх іранців. Взірці судового красномовства Давнього Ірану не збереглися.

Таким чином, риторика Давнього світу заявлена переважно релігійним красномовством, яке пов'язане із супроводженням різноманітних релігійних культів. Вирізняються політичне й судове красномовство, що репрезентують діяльність володарів і повинні увіковічнити їхню велич. Красномовство Давнього світу – епідектичне і дидактичне, воно відображає морально-етичні норми та вимоги й поступово вступає у складний синтез із пізнішою риторичною традицією і стає своєрідним ґрунтом для виникнення античних риторик.

■ Т. 3.

1. Давньоіранська релігійна книга, що містить у собі взірці риторики? (Авеста).
2. Божества красномовства Давньої Індії? (Вач, Сарасваті).
3. Дидактичні та риторичні тексти Месопотамії? (Тексти Едуби).
4. Розповіді про життя і норми поведінки Давнього Ірану? (Гати).
5. Назвіть види красномовства.
6. В межах якого явища розвивається судове красномовство Давньої Індії? (Закони Ману).
7. Релігійний твір, який становлять іранські риторичні проповіді? (Авеста).
8. Тлумачення Святого Письма? (Гомілія).
9. В межах яких релігійно-філософських напрямків реалізувалася риторика Давнього Китаю? (Конфуціанство, даосизм).
10. Який твір репрезентує політичне красномовство Давнього Китаю? (“Книга переказів”).

?

Як розвивається красномовство Давньої Індії?

Які особливості розвитку красномовства Давнього Китаю?

Зробіть висновок про розвиток красномовства Давнього світу.

Схарактеризуйте політичне красномовство та його жанри.

Розкажіть про академічне красномовство.

Схарактеризуйте судове красномовство.

Назвіть особливості побутового красномовства.

Назвіть риси релігійного красномовства.

■ Напишіть промову, застосовуючи когезію, ретроспекцію та перспекцію.

Теми рефератів: “Діяльність проповідника-пророка Заратуштри”, “Ведична література Давньої Індії”, “Риторичний характер літератури Давнього Китаю”.

*

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Л., 2001.
2. Апресян Г.З. Ораторское искусство. – М., 1978.
3. Гурвіч С.С., Погорілко В.Ф. Основи риторики. – К., 1978.
4. Сагач Г. Золотослів. – К., 1993.

Тема 4. Ораторське мистецтво Давньої Греції (1)

1. Софісти та їхній вклад у розвиток риторики.
2. Вклад Лісія у вдосконалення промови.
3. Теорія ораторського мистецтва Платона.

● 1. Традиційно винахід риторики приписується піфагорійцеві Емпедоклу (5 ст. до н.е.). Арістотель називає його винахідником риторики, але твори Емпедокла не збереглися. Надзвичайного розвитку риторика набуває у зв'язку із становленням софістики (середина 5 ст. до н.е.) – вміння хитромудро сперечатися, застосовуючи неправильні доведення, замасковані зовнішньою, формальною правильністю. Софісти застосовували закономірності однієї групи явищ до закономірностей явищ другої групи і при цьому вдавалися до красномовства, чаруючи своїх слухачів та учнів. Серед

софістів та риторів-логографів найвідомішими були Коракас, Лісій, Горгій. Ісократ (436 – 338 р.р. до н.е.) – давньогрецький філософ, політик, оратор, логограф, засновник школи риторики в Афінах. Автор “Філософії красномовства” та багатьох промов. Оратори 4 ст. до н.е. спиралися на техніку, яку розробив Ісократ. Правильність стилю Ісократа була зумовлена формальною стороною його промов.

● 2. Лісій зробив істотний вклад у вдосконалення промови. Вона стає надзвичайно чіткою, простою, стислою і логічною. Він спирається на теорію судових промов, яку розробив Антифонт, і, прослухавши його промови, навіть той, хто не був знайомий зі справою, міг легко уявити її сутність. Він відразу завойовував симпатії суддів до підсудного і вміло спростовував звинувачення. У промовах Лісія відсутні пишні метафори Ісократа та гарні художні прийоми, пафос чи ефектні звороти, оскільки вони не властиві мові підсудних. Його стиль вирізняється чистотою аттичного мовлення, відсутністю архаїзмів, заплутаних виразів чи образів, які б затемнювали думку. Його промови стали взірцем “аттичного стилю”. Дехто з античних учених ставив його вище за Демосфена.

● 3. Платон (427 – 347 до н. е.) – створює системнішу теорію ораторського мистецтва, яка мала великий вплив на ораторів-практиків і теоретиків. До красномовства він ставився з висоти своєї філософії: усіляка промова повинна бути як жива істота, – у неї повинні бути тулуб з головою і ногами, тулуб і кінцівки повинні підходити одне до одного і відповідати цілому. Оратор не повинен розпочинати гонитву за чужими думками, а сам розуміти істину того, про що збирається говорити. „Той, хто має намір зайнятися ораторським мистецтвом, повинен, перш за все, визначити свій шлях у ньому і зрозуміти, у чому ознака кожного його різновиду”. На його думку, мистецтво оратора залежить від уміння зводити від загального до єдиного розрізнені об’єкти мови, розподіляти все на види, складові частини, зводити конкретне до загального та із загального отримувати конкретне. Він висуває на перший план емоційну переконливість промови (її вплив на душу) і вважає другорядним логічні доведення: „Нікому немає ніякої справи до істини, необхідна лише переконливість”. Він надає великого значення технічному боку промови, пов’язуючи досконалу техніку із психологією слухачів.

■ Т.4.

1. Батько красномовства за Арістотелем? (Емпедокл).
2. Вміння хитромудро сперечатися? (Софістика).
3. Як називали тих, хто писав промови на захист підсудних у Давній Греції? (Ритори-логографи).
4. Промова на свій захист? (Апологія).
5. Назвіть риторів-логографів. (Лісій, Коракас, Горгій).
6. Хто розробив теорію судового красномовства? (Антифонт).
7. Засновник „аттичного стилю”? (Лісій).
8. Засновник та реформатор риторики? (Ісократ).
9. Автор „Філософії красномовства”? (Ісократ).
10. Хто чітко вирізняє у промові аналіз і синтез? (Платон).

?

Які умови сприяли становленню риторики як науки?
Розкажіть про софістів та їхній вклад у риторику.

Що ви знаєте про риторів-логографів? Розкажіть про їхню діяльність на прикладі Лісія. Схарактеризуйте вклад Платона у розвиток риторики.

■ Напишіть агітаційну промову.

Теми рефератів: “Софіст Горгій – майстер урочистого красномовства”, “Судова риторика Стародавньої Греції”, “Ісократ – родоначальник красномовства”, “Школа красномовства Ісократа”.

*

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Л., 2001.
2. Античные риторики. – М., 1978.
3. Вандишев В.М. Риторика. – К., 2003.
4. Исократ. О мире. Филипп / Исаева В.И. Античная Греция в зеркале риторики. Исократ. – М., 1994.
5. История всемирной литературы: В 9 т. – М., 1983. – Т. 1.
6. Лисий. Речи. – М., 1994.
7. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика. – К., 2003.
8. Ораторы Греции. – М., 1985.
9. Сагач Г. Риторика. – К., 2003.
10. Таранов П.С. Искусство риторики. – М., 2002.

Тема 5. Риторика Давньої Греції (2)

1. Стиль Демосфена.
2. Вклад Арістотеля у розвиток риторики.
3. Еліністична риторика.

● 1. Демосфен (4 ст. до н.е.) – найвидатніший політичний оратор Давньої Греції. Уславився промовами на захист Греції проти Філіпа Македонського, що отримали назву „філіпіки”. Йому приписують 60 промов. Стиль Демосфена відрізняється від стилю Ісократа експресивністю, динамікою, бурхливою силою і напруженістю. Свої промови він розпочинає моральними сентенціями, які розвиває на конкретних прикладах, в гроні метафор, антитез, риторичних питань. Лексика Демосфена точна і конкретна, вона спрямована на переконання аудиторії.

● 2. Арістотель (384 – 322 р.р. до н.е.) значно розвиває вчення Платона про ораторське мистецтво і створює власну „Риторику”. Її він уводить у загальну систему знань. Композиція „Риторики”: 1 кн. – місце риторики серед інших наук, виокремлення родів промов; 2 кн. – пристрасті, звичаї і загальні способи доведення; 3 кн. – проблеми стилю і побудови промов. За його словами, риторика „не стосується якогось окремого класу предметів, але, як і діалектика [має відношення до усіх галузей], а також вона корисна; що її справа – не переконувати, але у кожному даному випадку знаходити можливі способи переконання стосовно кожного даного предмета”. Дія промови залежить від морального характеру оратора, якості промови, настрою слухачів.

● 3. Еліністична риторика вивчала сполучення слів, розробляла вчення про якості промови, займалася проблемами тропів, фігур, стилів. Вона цікавиться вишуканістю виразів, складними фразами. Ця манера отримала назву азіанізм. Представники цього стилю пропагували пафос, емоційний підйом, екзальтацію. Представники аттичного

стилю спиралися на класичні взірці та строгість промови. Вони пропагували вишукану образність та інтелектуальність промови й були прибічниками чистоти мови, під якою розуміються нормативність і правильний вибір слів та морфологічної форми.

■ Т.5.

1. Видатні давньогрецькі теоретики риторики? (Ісократ, Платон, Арістотель).
2. Чиє ставлення до світу і словесного мистецтва спиралося на принцип: „Про кожную річ можна висловити дві протилежні думки?” (Софісти).
3. Що відіграє роль могутнього підґрунтя для античних ораторів? (Епічна поезія).
4. Хто розробив техніку побудови промов, композицію, обґрунтував вибір стилю, на які спиралися оратори 4 ст. до н.е.? (Ісократ).
5. Давньогрецький оратор, чиї промови характеризуються напруженістю, динамікою, емоційними ефектами? (Демосфен).
6. Хто доводить до досконалості судові промови? (Лісій).
7. Мистецтво сперечатися? (Евристика).
8. Стиль, який характеризується класичною простотою і строгістю? (Аттицизм).
9. Оратор, що розпочинає свої промови з моральних сентенцій? (Демосфен).
10. Пишний та гучний стиль, що сформувався під впливом східних літератур? (Азіанізм).

?

Розкажіть про стиль Демосфена.

Назвіть особливості “Риторики” Арістотеля.

Схарактеризуйте еліністичну риторику.

Зробіть висновок з приводу розвитку риторики у Давній Греції.

■ Напишіть епідектичну промову.

Теми рефератів: “Ораторська слава Демосфена”, “Риторика Арістотеля”, “Еліністична школа риторики”.

*

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Л., 2001.
2. Античные риторика. – М., 1978.
3. Аристотель. Риторика // Античные риторика. – М., 1978.
4. Вандишев В.М. Риторика. – К., 2003.
5. Демосфен. Речи. – М., 1954.
6. Демосфен. Речи: В 3 т. – М., 1994.
7. Сагач Г. Риторика. – К., 2003.

Тема 6. Риторика Давнього Риму

1. “Риторика” Ціцерона.
2. Діонісій Галікарнаський.
3. Квінтіліан та його вклад у риторику.

● 1. Ціцерон (106 – 43 до н.е.) – учень Красса, був вихований у традиціях грецького красномовства. Його прагнення у житті чотирьох чеснот (мудрості, справедливості, мужності, помірності) знайшло втілення у промовах. Його теорія красномовства займає місце між азіанським та аттицистським стилями. Основа ораторського мистецтва, за

Ціцероном, полягає у досконалому знанні предмета; якщо за промовою немає глибокого змісту, засвоєного оратором, то словесне вираження – порожня балаканина. Найважливіші умови для оратора: природне обдарування, вивчення теорії, виконання вправ (практика). Ціцерон прагне синтезувати усі попередні теорії і створити узагальнену теорію ораторського мистецтва. На його думку, найважливішим для оратора є словесне вираження думки та виголошення промови. Красномовство, за Ціцероном, – це не мета, а форма політичної діяльності; доля красномовства нерозривно пов'язана з долею держави. Трактати “Про оратора”, “Брут” та “Оратор” якомога повніше розглядають мистецтво красномовства.

● 2. Діонісій Галікарнаський (1 ст. до н.е.) – римський оратор. Він був прибічником аттичного напрямку. У творі “Про сполучення слів” він виголошує свої естетико-риторичні погляди: “Більшість поетів і прозаїків, як філософи, так і оратори, добирають гарні і відповідні до змісту вирази, проте непродумано і без смаку поєднують їх, і нічого доброго від такої праці не виходить”. Із руйнуванням правильного сполучення слів руйнується сила і краса промови. Він вирізняє строгий стиль, середній стиль, вишуканий стиль або три роди сполучення слів: строгі, квітчасті, загальні. Сполучення слів – основа створення ораторської промови, оскільки справа не лише у виборі слів, а й у певному чергуванні та сполученні словесних компонентів.

● 3. Квінтіліан (35 – 100 н.е.) – автор великого систематичного твору в 12 книгах, який отримав назву “Риторичні настанови”. Цей твір враховує досвід класичної риторики й узагальнює власний досвід оратора як викладача й судового адвоката. 1 кн. присвячується вихованню хлопчиків у родині та у граматики до їх навчання риториці; 2 кн. – навчання у риторичній школі; 3 – 9 кн. – енциклопедія теорії риторики; 10 кн. – розгляд грецької та римської літератури; 11 кн. – розповідає про зовнішні прийоми оратора; 12 кн. – змальовує моральний і суспільний образ оратора. Квінтіліан розробляє систему доведень і спростувань. Він вважає, що вивчення правил не може зробити людину оратором. Вирізняючи три напрями в ораторському мистецтві (аттичний, азійський і родоський), він вважає аттичний найкращим.

■ Т.6.

1. Уславлений римський оратор, автор трактатів, присвячених ораторському мистецтву? (Ціцерон).
2. Назвіть трактати Ціцерона. (“Про оратора”, “Брут”, “Оратор”).
3. Відомий твір Діонісія? (“Про сполучення слів”).
4. Що є найважливішим для оратора за Ціцероном? (Словесне вираження та виголошення промови).
5. Прибічником якого риторичного напрямку є Діонісій? (Аттицизм).
6. Автор “Риторичних настанов”? (Квінтіліан).
7. Який напрям риторики Квінтіліан вважає найкращим? (Аттицизм).
8. Дві позиції римського красномовства? (Ліціній Крас, Марк Антоній).
9. Автор сухого, конкретного стилю, протилежного “середньому” стилю Ціцерона? (Гай Юлій Цезар).
10. У яких римських ораторів форма промов домінує над змістом? (Сенека Старший, Квінтіліан).

?

Розкажіть про особливості розвитку риторики у Давньому Римі.

Розкажіть про риторичну діяльність Цицерона.

Схарактеризуйте погляди Діонісія.

Розкажіть про вклад у риторику Квінтіліана.

■ Напишіть апологію.

Теми рефератів: “Цицерон – найвидатніший римський оратор”, “Красномовство в імператорському Римі”, “Статус риторів в епоху занепаду античного суспільства”.

*

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Л., 2001.

2. Античная литература. Рим: Хрестоматия / Сост.: Н.А.Федоров, В.И.Мирошенкова – М., 1981.

3. История всемирной литературы: В 9 т. – М., 1983. – Т. 1.

4. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика. – К., 2003.

5. Сагач Г. Риторика. – К., 2003.

6. Цицерон. Три трактата об ораторском искусстве. – М., 1978.

Тема 7. Ораторське мистецтво та гомілетика

1. Біблійне красномовство.

2. Формування засад середньовічного красномовства.

3. Концептуальний закон риторики.

● 1. Роль біблійного красномовства є надзвичайно великою, оскільки Біблія стала фундаментом усієї європейської культури. Красномовство Біблії спрямоване на досягнення божественної істини, тому для нього головним є зміст, що йде від серця проповідника, а не форма проповіді. У біблійному красномовстві немає риторичних правил, подібних до тих, які висунула античність, проте уся середньовічна європейська риторика ґрунтується на них. Яскравим прикладом біблійного красномовства може слугувати пророче слово, риторику якого підсилюють яскраві художні образи. Пророче слово характеризує езотеричний (прихований) зміст, який розкривається лише посвяченим. Слова повчальні (дидактичні) ілюструють Десять Заповідей життєвими прикладами та афоризмами. Притча – жанр, подібний до байки, якому притаманні повчальність та дидактичність, – також є взірцем біблійного красномовства. Вона поєднує алегоричне зображення з дидактичністю. Машал – своєрідний текст, що охоплює можливості притчі, приказки та афоризму. Творці Біблії заснували власну традицію красномовства, яка істотно відрізнялася від античної риторики.

● 2. Ораторське мистецтво середніх віків розвивається в межах церковної проповіді, оскільки церква в цей історичний період регламентує усі сфери суспільного життя. Спочатку християни вели боротьбу з язичництвом, що призвело до забуття усієї античної спадщини. Проте з 2 ст. християни починають застосовувати філософсько-літературні методи античності у своїх промовах, присвячених обґрунтуванню ідеї Бога. В Александрії виникає метод екзегетичного тлумачення тексту. Засновником екзегетики був Філон Александрійський (25 до н.е. – 50 н.е.). Християнську риторику, що зосереджувалася на тлумаченні Біблії через проповідь або повчальну бесіду, називають гомілетикою. Квінт Септимій Тертулліан (2 – 3 ст.) – яскрава авторська особистість в історії латиномовної християнської літератури. Він здобув освіту судового оратора і виступав проти диктату логіки, обстоював ірраціональне – “серцеве”

начало. Його промови характеризують зіткнення понять, виклик та різка парадоксальність. Патристика – основне джерело середньовічної церковної риторики – це твори Отців Церкви: догмати християнства, тлумачення Біблії, полеміка з еретиками та іновірцями. Августин Аврелій (354 – 430) – представник ранньої патристики. Його твір “Про християнську доктрину” вважають найкращим у гомілетичі. Погляди Августина на риторичу такі: риторика корисна, але не обов’язкова; досконало володіти нею повинні проповідники; мудрість проповідника важливіша за красномовство, проте говорити гарно – бажано; треба додержуватися певного стилю, яких є три (високий, середній, низький). Григорій Двоєслов (540 – 604) – з 590 р. – папа Римський. Запровадив у риторичу поняття “казуальність” (лат. “випадок”, “ситуація”) – орієнтація оратора на певний склад аудиторії. Він стверджував, що зміст та форму проповіді необхідно змінювати відповідно до складу аудиторії. Гермоген Тарсійський (2 – 3 ст.) вважається засновником візантійської теорії риторичи. У своєму творі “Мистецтво риторичи”, який складався з п’яти частин, він піддав сумніву аристотелівський погляд на риторичу як прикладну логіку. Афанасій Александрійський (3 – 4 ст.) – автор догматичних, полемічних та аскетичних творів. Отримав класичну освіту і став видатним полемістом і церковним діячем. Юліан Відступник (332 – 363) – супротивник християн, імператор, філософ, ритор. Прагнув відродження язичництва. Полемізував з християнськими проповідниками. Василь Великий (330 – 379) – видатний діяч церкви, проповідник, голова каппадокійського гуртка. З дитинства вивчав риторичу, вважав її інструментом пропаганди, переконання, впливу на розум пастви. Створює трактати під впливом Плутарха, які характеризуються практичним психологізмом і дидактичністю. Григорій Богослов (330 – 390) – соратник Василя Великого, автор філософсько-полемічних трактатів з догматики. Його проповіді нерідко мали характер ліричної поезії. Риторика для нього є засобом самовираження. Григорій Ніський (335 – 394) – автор догматичних творів, що спростовували ересь. Відомий алегоричним тлумаченням Святого Письма. Іван Златовустий (344 – 407) – блискучий оратор, діяч церкви, автор численних проповідей та коментарів до Біблії. Його проповіді характеризуються бурхливою емоційністю та пристрасністю, вони побудовані у формі моралізаторських міркувань на біблійні теми. Екзегетичні гомілії Златовустого мають форму невимушених бесід. Він приділяє увагу чіткості структури, строгості викладу, ясності думки, емоційності слова.

▼ 3. Концептуальний закон – базовий закон риторичи – це винайдення задуму, ідеї (створення концепції). Передбачає пошук істини шляхом усебічного аналізу об’єкта. Розробка концепції складається з послідовності дій: 1) особисте бачення промовцем теми; 2) аналіз теми (вибір проблем для дослідження); 3) дослідження чужого досвіду крізь своє індивідуальне бачення проблеми і навпаки. Застосування концептуального закону передбачає створення концепції, впорядкування й осмислення понять та фактів, вивчення внутрішніх зв’язків шляхом розкриття суперечностей (аналіз і синтез).

■ Т.7.

1. Пошук прихованого сенсу, значення, підтексту, символіки, алегорії? (Екзегетика).
2. Твори Отців Церкви? (Патристика).
3. Текст, що охоплює можливості притчі, приказки, афоризму? (Машал).
4. Засновник екзегетики? (Філон Александрійський).
5. Оратор, що виступав проти диктату логіки й відстоював іраціональне начало? (Тертулліан).

6. Представник ранньої патристики, талановитий оратор, автор твору “Про християнську доктрину”? (Августин Аврелій).
7. Оратор, що запровадив у християнську риторику поняття “казуальність”? (Григорій Двоєслов).
8. Засновник візантійської риторики? (Гермоген Тарсійський).
9. Голова каппадокійського гуртка? (Василь Великий).
10. Християнський оратор, церковний діяч, чії промови характеризуються бурхливістю, емоційністю, динамікою, пристрасністю? (Іван Златоустий).

?

Розкажіть про етапи формування середньовічної риторики.

У чому полягає особливість розвитку середньовічного красномовства?

Які жанри християнського красномовства ви знаєте?

Схарактеризуйте концептуальний закон і послідовність створення концепції.

■ Створіть власну концепцію промови на тему: “Вчення – світ, а невчення – тьма”, “Наше здоров’я – в наших руках”, “Природа – наш загальний дім”.

Теми рефератів: “Красномовство християнських апологетів і Отців Церкви”, “Християнське красномовство Київської Русі”, “Особливості біблійної риторики”.

*

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Л., 2001.
2. Вандишев В.М. Риторика. – К., 2003.
3. Сагач Г. Золотослів. – К., 1993.
4. Сагач Г. Риторика. – К., 2003.
5. Чибісова Н.Г., Тарасова О.І. Риторика. – К., 2003.

Тема 8. Розвиток красномовства на Заході в середні віки

1. Бернард Клервоський, Фома Сольсберійський, Річард Тетфордський – видатні ритори.
2. Закон моделювання аудиторії.
3. Стратегічний закон.

● 1. Бернард Клервоський (1091 – 1153) – французький богослов і проповідник, прославився палким і розкішним стилем проповідей. Негативно ставився до розкоші й пишнот у богослужінні, проте проповіді перевантажував епітетами, метафорами, порівняннями. Натхненник Хрестових походів. Фома Сольсберійський – християнський проповідник, який значну увагу приділяв композиції творів, автор підручника з риторики, де виступ поділяє на шість частин (молитва про Божу допомогу, вступ до теми, формулювання теми, розподіл теми, розробка виділених частин, висновки). Річард Тетфордський – християнський проповідник, оратор, теоретик риторики, який запропонував докладно розробляти “основну частину”. Він поділяє основну частину на вісім модусів: (додатковий розподіл, виділення причини і наслідку, міркування, виявлення чотирьох алегоричних знань, наведення текстів для підтвердження, повтор-перифраза, вживання порівнянь і метафор, етимологічні пояснення).

▼ 2. Моделювання аудиторії – це системне вивчення тих, на кого розраховується виклад концепції. Треба брати до уваги соціально-демографічні (стать, вік, національність, освіта, професія), соціально-психологічні (мотив поведінки, потреби, ставлення до предмета мовлення та оратора, рівень розуміння), індивідуально-особистісні (тип нервової системи, спосіб мислення, тип темпераменту) ознаки аудиторії, що допоможе обрати стратегію.

▼ 3. Стратегічний закон передбачає системну побудову програми впливу на конкретну аудиторію. Стратегія – це варіант реалізації концепції. В залежності від аудиторії промовець може підготувати кілька стратегій для вдалого виступу та втілення свого задуму. Стратегія передбачає послідовність і визначення цільової установки; виокремлення запитань та їх аналіз; формулювання тези.

■ Т.8.

1. Імператор, ритор, супротивник християнства і християнських проповідників, що прагнув повернути язичництво? (Юліан Відступник).
2. Візантійський проповідник, відомий хитромудрими алегоріями? (Григорій Ніський).
3. Базовий закон риторики? (Концептуальний).
4. Проповіді якого оратора мають риси ліричної поезії? (Григорій Богослов).
5. Християнський проповідник, теоретик риторики, що поділяє “основну частину” на вісім модусів? (Річард Тетфордський).
6. Проповідник, який приділяє увагу розробці композиції і поділяє виступ на шість частин? (Фома Сольсберійський).
7. Системне вивчення аудиторії? (Закон моделювання аудиторії).
8. Ознаки, за якими вивчають аудиторію? (Соціально-демографічні, соціально-психологічні, індивідуально-особистісні).
9. Системна побудова програми впливу на конкретну аудиторію? (Стратегія).
10. Послідовність побудови стратегії? (Цільова установка, виокремлення запитань та їх аналіз, формулювання тези).

?

Схарактеризуйте розвиток риторики на Заході в середні віки.

Розкажіть про діяльність Фоми Сольсберійського, Річарда Тетфордського.

Розкажіть про закон моделювання аудиторії.

Як втілити стратегічний закон?

■ Напишіть промову на тему “Коріння зла у сучасному суспільстві”, застосовуючи закон моделювання аудиторії.

Теми рефератів: “Гомілетика як християнська риторика”, “Діяльність Бернарда Клервоського”, “Проповідь як провідна жанрова система риторики Середньовіччя”.

*

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Л., 2001.
2. История всемирной литературы: В 9 т. – М., 1984. – Т.2.
3. Сагач Г. Золотослів. – К., 1993.
4. Сагач Г. Риторика. – К., 2003.
5. Ходокова Л.П. Релігієзнавство. – Л., 2000.

Тема 9. Розвиток риторики в Європі Нового часу

1. Риторика Реформації та англійська парламентська риторика.
2. Французькі оратори 18 ст.
3. Тактичний закон.

● 1. У красномовстві 16 – 18 століть можна виділити два напрямки: красномовство у селянських рухах та буржуазне красномовство. Обидва мали виразний антифеодальний характер. Реформація (розкол Західної Церкви) сприяла розвитку красномовства, який був зумовлений духовними полеміками. Мартін Лютер (1483 – 1560) – батько Реформації, професор біблеїстики. Вимагав надати усім мирянам повний текст Святого Письма, проте потім переконався в тому, що проповідництво вимагає компетентності і почав відстоювати гомілетуку, яка в цей період занепадає. Він спирався на досвід античних риторів при підготовці своїх проповідей. Філіп Меланхтон (1497 – 1560) – автор “Риторики”. Стверджував, що протестантський проповідник повинен бути освіченою людиною, щоб викладати свої ідеї і переконувати широкі маси. Його риторика поєднує правила світського та духовного красномовства: правила проповіді, судової та показової промови. Ян Гус (1369 – 1415) проголошував проповіді національною мовою, виступив проти монополії латини. У проповідях викривав занепад католицького духовенства, вів боротьбу проти впливу папи Римського, відстоював інтереси чеського народу і започаткував селянські заворушення – гуситські війни.

Значного розвитку ораторське мистецтво набуває в Англії 17 ст. На культуру красномовства справили вплив утопічні ідеї Томаса Мора (1478 – 1535). Одним з найвидатніших англійських ораторів був Олівер Кромвель (1599 – 1658) – активний діяч опозиції королівській владі. Своїми промовами він умів привернути до себе увагу всього парламенту.

● 2. Буржуазно-демократична революція у Франції сприяла розвитку усіх жанрів красномовства. Демократизація суспільного життя підняла хвилю політичних полемік. Жан-Поль Марат (1743 – 1793) – майстер політичних дискусій, який уміло розкривав реальні політичні мотиви, що стояли за софізмами ораторів. Його промови вирізнялися відвертістю та ясністю. Активно застосовував риторичні запитання, що чітко виражали задум. Найбільш відомим політичним твором Марата є твір “Кайдани рабства”, спрямований проти абсолютизму. Робесп’єр (1758 – 1794) – політичний оратор, адвокат і державний діяч. Виступи його демонструють психогенність (використання квадріїв) та застосування низки підрядних зворотів. Промови Робесп’єра переконливі та емоційні. Він виступає звинувачувачем короля. У своїх промовах використовує аналогії, порівняння, образність, що сприяє чіткішому та виразнішому висловленню думок.

▼ 3. Тактичний закон сприяє ефективній реалізації стратегій. Його складовими є аргументація (вплив суб’єкта на погляди та поведінку іншого суб’єкта на основі логічного обґрунтування тези шляхом доказу, переконання та переконання у протилежному), активізація (спіральный спосіб, ступеневий спосіб, пунктирний спосіб, контрастний спосіб, асоціативний спосіб).

■ Т.9.

1. Батько Реформації? (Мартін Лютер).

2. Два напрями красномовства 16 – 18 ст.? (красномовство селянських рухів, буржуазне красномовство).
3. Проповідник, що у своїй “Риторичі” поєднує правила світського і духовного красномовства? (Філіп Меланхтон).
4. Проповідник, що започаткував селянські заворушення? (Ян Гус).
5. Оратор 17 ст., представник англійської парламентської опозиції? (Кромвель).
6. Політичний оратор, автор твору “Кайдани рабства”? (Марат).
7. Французький політичний оратор, адвокат, звинувачувач короля? (Робесп’єр).
8. Закон, що сприяє реалізації стратегії? (Тактичний).
9. Складові тактичного закону? (Аргументація, активізація).
10. Базовий закон риторики? (Концептуальний).

?

Розкажіть про особливості розвитку риторики періоду Реформації.

Схарактеризуйте риторику Нового часу.

У чому полягає втілення тактичного закону?

Схарактеризуйте складові тактичного закону.

■ Напишіть промову з використанням концептуального, стратегічного та тактичного законів.

Теми рефератів: “Оратори періоду Реформації”, “Оратори Франції 18 ст.”, “Зліт політичного красномовства Нового часу”.

*

1. Гурвіч С.С., Погорілко В.Ф. Основи риторики. – К., 1978.
2. Левандовский А. Робеспьер. – М., 1965.
3. Марат Ж.-П. Памфлеты. – М., 1937.
4. Сагач Г. Золотослів. – К., 1993.
5. Сагач Г. Риторика. – К., 2003.

Тема 10. Розвиток вітчизняного красномовства (1)

1. Оратори Київської Русі.
2. Риторика Ф.Прокоповича.
3. Закон ефективної комунікації та системно-аналітичний закон.

● 1. Після хрещення Київської Русі активно створюються пам’ятки писемності, розвивається мистецтво, література, культура слов’ян, зокрема й риторична. Найбільш відомими ораторами цього періоду були Іларіон та Кирило Туровський. Іларіон (11 ст.) – руський митрополит, церковний оратор. Видатний вірець його проповіді “Слово про Закон і Благодать”. У цій промові сучасники відмітили образність, емоційність і надзвичайну мелодійність. У формі урочистої проповіді, структурно поділеної на три частини, він розвиває три основні проблеми: про духовну зверхність Нового Завіту (“Благодать”) над Старим (“Закон”), про значення хрещення Русі і місію князів Володимира та Ярослава, про велич землі Руської. Кирило Туровський (1130 – 1182) – давньоруський письменник, проповідник, єпископ міста Турова. Автор епідектичних промов (“Слів”), повчань, молитов, канонів. Велику риторичну цінність становить “Слово в новий тиждень після Пасхи”, яке він побудував за суворими законами красномовства. Він застосовує низку метафор, коли говорить про роль

ритора, проповідника. Проповіді Кирила переважно святкові й базуються на алегорично-символічному тлумаченні релігійних свят.

● 2. Феофан Прокопович (1681 – 1736) – український учений, публіцист, суспільний діяч, оратор, автор трактатів і проповідей. Велике значення у розвитку риторики мав “Духовний регламент”, де він викладає деякі правила красномовства. Значну увагу Прокопович приділяє зовнішнім прийомам – позі, міміці, жестам. “Риторика”, яку створив Прокопович, увібрала в себе ідеї Арістотеля. Вона складалася з десяти книг. Методу риторики він вбачав у тому, щоб навчити, як у промові дати відповіді на важливі запитання й переконати, що ці відповіді є правильними. На думку Прокоповича, оратор повинен уміло розпочинати виклад, бути поважним у повчанні, дотепним у розважанні, сильним і багатослівним у зворушенні, повинен підібрати стиль не на свій розсуд, а згідно з вимогами справи і часу.

▼ 3. Закон ефективної комунікації передбачає систему дій з метою налагодження контакту на всіх етапах комунікації. Контакт – вищий рівень спілкування, який характеризується взаємодією поведінок оратора й аудиторії. З метою встановлення контакту необхідно корегувати продукт підготовчого стану під час спілкування, управляти поведінкою аудиторії, управляти власною поведінкою. У ході корекції можливі зміни в стратегії (уточнення цільової установки, тези, кола проблем), у тактиці (зміна і доповнення аргументів). Управління поведінкою передбачає уміння зачитувати інформацію через різного роду стимули (жести, міміка, поза, репліки, запитання). Системно-аналітичний закон передбачає аналіз якості інформативного продукту. Аналіз якості здійснюється на всіх етапах (підготовчому, виконавчому, наслідковому). Аналіз ефективності проводиться на наслідковому етапі (ступінь реалізації цільової установки, співвідношення мети й одержаного результату).

■ Т. 10.

1. Руський оратор, автор “Слова про Закон і Благодать”? (Іларіон).
2. Руський оратор, автор епідектичних “Слів”, повчань, канонів? (Кирило Туровський).
3. Український учений, оратор, автор “Духовного регламенту” і “Риторики”? (Ф.Прокопович).
4. Закон, що передбачає системну програму впливу на аудиторію? (Стратегічний).
5. Закон, що сприяє ефективній реалізації стратегії? (Тактичний).
6. Закон, що передбачає аналіз якості інформаційного продукту? (Системно-аналітичний).
7. Закон, що передбачає систему дій з метою налагодження контакту на всіх етапах комунікації? (Закон ефективної комунікації).
8. Що передбачає зміна стратегії? (Уточнення цільової установки, доповнення аргументів).
9. Системне вивчення тих, на кого розрахована концепція? (Закон моделювання аудиторії).
10. Варіант реалізації концепції? (Стратегія).

?

Розкажіть про становлення риторики в Київській Русі.

Розкажіть про вклад у розвиток вітчизняного красномовства Ф.Прокоповича.

Схарактеризуйте закон ефективної комунікації.

Поясніть особливості системно-аналітичного закону.

■ Напишіть промову на тему: “Державна чи комерційна освіта?”, застосовуючи аргументацію.

Теми рефератів: “Перші риторическі Київської Русі”, “Риторика Києво-Могилянської академії”, “Петро Могила та Іван Вишенський – українські майстри красномовства”.

*

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Л., 2001.
2. Гурвіч С.С., Погоріло В.Ф. Основи риторическі. – К., 1978.
3. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика. – К., 2003.
4. Сагач Г. Золотослів. – К., 1993.

Тема 11. Розвиток вітчизняного красномовства (2)

1. Вклад у розвиток риторическі М.В.Ломоносова.
2. Видатні російські та українські оратори 19 ст.
3. Композиція промови, особливості структури.

● 1. Ломоносов М.В. (1711 – 1763) – російський учений, теоретик риторическі, автор “Краткого руководства к красноречию” и “Краткого руководства к риторическі на пользу любителей сладкоречия”. На його думку, у справах публічного виступу найважливішими є стан оратора, стан слухачів і сила використаного слова. Важливою є така думка: “Щоб збудити почуття аудиторії, слід глибоко знати людську природу”. Для красномовства необхідні такі фактори: обдарування душевні, дотепність і пам’ять, гучний, приємний голос, осанкуватий вигляд, знання елементів і структури публічної промови. Структура промови, за Ломоносовим, – вступ, тлумачення, ствердження, закінчення.

● 2. Сперанський М.М. (1772 – 1839) – російський державний і політичний діяч, викладач красномовства. Після його смерті був надрукований курс лекцій “Правила вищого красномовства” (1844). Він приділяє значну увагу психологічній компоненті спілкування: “Зміст промови не справить враження на слухачів, якщо не підготувати їхні душі до сприйняття”. Із правил побудови промови він зазначає два: думки повинні бути зумовлені одна одною, всі думки повинні бути підпорядкованими домінуючій ідеї.

Белінський В.Г. (1811 – 1848) – російський літературний критик, публіцист, оратор, теоретик красномовства. Автор творів “Зміст і завдання риторическі”, “Про деякі питання культури мови”. Він вирізняє те, що конкретизує усякий початок промови: “У красномовстві є мета., що завжди визначається часом і обставинами”, “що відчує і зрозуміє людина, те вона й вимовить”.

Герцен О.І. (1812 – 1870) – російський громадський діяч, письменник, теоретик публічного виступу. Свою книгу він пише у манері розмовно-ораторського жанру. Він продовжує традиції сповідальної публіцистики, яку започаткували Августин Аврелій, Монтень, Честерфілд, Руссо.

Ключевський В.О. (1841 – 1911) – історик, уславився своїми неперевершеними промовами і лекціями у Московському університеті, Олександрівському військовому училищі, Вищих жіночих курсах. Його промови є точними й афористичними. Він стверджував, що, аби завжди бути зрозумілим, оратор повинен бути відвертим, вважав, що бувають промови, від яких “сильно пахне словами”.

Плевако Ф.М. (1842 – 1909) – адвокат, судовий оратор. Його вплив на присяжних був надзвичайним і дивовижним. Він недостатньо уважно вивчав дрібниці справи, а вигравав їх завдяки натхненним апологіям, які виникали іноді спонтанно, неочікувано навіть для самого оратора.

Пороховщиков П.С. (1867 – ?) – адвокат, судовий оратор, автор книги “Мистецтво промови у суді” (1910). Радив ретельно готуватися до промови і не розраховувати на натхнення та імпровізацію: “Знайте, что, не списав нескольких сажень или аршин бумаги, вы не скажете сильной речи по сложному делу. Если только вы не гений, примите это за аксиому и готовьтесь к речи с пером в руке”.

Франко І.Я. (1856 – 1916) – український письменник, публіцист, оратор. Його судові промови під час Львівського процесу 1878 року запам’ятались учасникам тих подій потужністю і сміливістю, силою виголошення, ясною логікою власної переконаності.

Коні А.Ф. (1844 – 1927) – російський юрист, судовий оратор, теоретик красномовства (адвокатської промови). “Ніколи не пишіть промов. Заздалегідь написана промова обов’язково буде сковувати оратора, гіпнотизувати його”. Він вважав, що для того, щоб гарно викладати думки, треба добре знати предмет, про який говориш, вивчати його досконало, знати рідну мову з її багатством, гнучкістю, своєрідністю, так, щоб не шукати слів і зворотів для викладу власної думки і, нарешті, бути відвертим. Найбільш відомою промовою є “Слово про Пушкіна” на урочистому засіданні Академії Наук 1899 року. Коні стверджував, що кінцівка промови завжди повинна пов’язувати її з початком.

▼ 3. Композиція промови та її структура.

Композиція – це схема організації і структурної впорядкованості цілого тексту, що відображає побудову, співвідношення та розташування його частин, членування на смислові елементи. Вступ припускає введення у тему і зміст тексту, репрезентування матеріалу, визначення проблеми, конкретизацію аспектів тощо. Головна частина базується на концепції, що зазначається ще у вступі, реалізується у розповіді, роздумі, описі. У головній частині автор застосовує тезу, аргументи, демонстрацію. Заклучна частина підводить підсумки, формулює висновки, підсумовує сказане, репрезентує нові завдання і проблеми, що потребують вирішення, містить заклики до аудиторії.

Структура промови. Модель виступу, що складається з трьох основних частин: вступ = зацікавлення + висновки = опис + розповідь + роздуми + висновки = переконання. Модель, що складається з семи частин (5+2): зачин + вихідне резюме + вступ + фраза переходу + головна частина + відпускання думки + висновок.

■ Т.11.

1. Російський учений 18 ст., автор “Краткого руководства к красноречию”? (М.Ломоносов).
2. Російський державний діяч, викладач риторики, автор “Правил вищого красномовства”? (М.Сперанський).
3. Видатний український письменник, учений, публіцист, оратор 19-20 ст.? (І.Франко).
4. Російський судовий оратор, адвокат, автор “Мистецтва промови у суді”? (П.Пороховщиков).
5. Схема організації і структурної впорядкованості тексту? (Композиція).
6. Частина промови, що базується на розповіді, роздумах, описі? (Головна частина).
7. Частина промови, що репрезентує матеріал, визначає проблеми, конкретизує аспекти, вводить у тему зміст? (Вступ).

8. Частина промови, що підсумовує висновки, подає нові завдання, містить заклики до аудиторії? (Висновок).
9. Які частини додаються до композиції промови згідно із законом 5+2?
10. Що передує вихідному резюме і вступу у промові, яка побудована відповідно до закону 5+2? (Зачин).

?

Розкажіть про вклад М.В.Ломоносова у розвиток красномовства.

Розкажіть про відомих ораторів 19 ст.

Схарактеризуйте особливості розвитку риторики у 19 ст.

Що таке композиція промови і з яких частин складається промова?

■ Напишіть промову, що містить три основні частини на теми: “Найефективніший засіб масової інформації”, “Проблеми сучасного шлюбу”, “Велика Вітчизняна війна очима сучасної молоді”.

Теми рефератів: “Вклад М.Ломоносова у розвиток вітчизняної риторики”, “Розквіт російського судового красномовства у 19 ст.”, “Риторична спадщина І.Франка”.

*

1. Вандишев В.М. Риторика. – К., 2003.
2. Гурвич С.С., Погорелко В.Ф., Герман М.А. Основы риторики. – К., 1988.
3. Кони А.Ф. Избранное. – М., 1989.
4. Сагач Г. Золотослів. – К., 1993.
5. Сагач Г. Риторика. – К., 2003.
6. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М.Н.Кожинной. – М., 2001.
7. Таранов П.С. Искусство риторики. – М., 2002.

Тема 12. Психогенні компоненти мови

1. Діади та тріади.
2. Застосування квадрія.
3. Квадранал.

▼ 1. Будь-яка мовна побудова, якщо вона зорієнтована на дохідливість та очікування відповідної реакції, обов'язково містить у собі так звані “групові блоки” (Таранов П.С. Искусство риторики, с. 70). Застосування діад, тріад та квадріїв у промовах значно збільшує вплив оратора на свідомість слухачів. Це може відбуватися на різних рівнях. Найчастіше – це використання синонімів та особлива побудова речення. Діада – це конструкція з послідовності двох складових. Наприклад, “В России две беды – дураки и дороги” (М.В.Гоголь); “Є лише дві нескінченні речі: Всесвіт і глупота” (А.Ейнштейн). Тріада – конструкція з послідовності трьох складових. Як помітили психологи, психологія погодження з ким-небудь гарантовано виникає, якщо в промові спостерігається троїстість. За видами тріади бувають такі: різноманітних назв (синоніми), всебічного розгляду (огляд), зростання інтенсивності (градація), послідовності дій (процесія). Наприклад: перерва – антракт – пауза (синоніми); “Доки ж, нарешті, Каталіна, ти будеш зловживати нашим терпінням? До яких пір твоя скаженість буде висковзувати від нас? Де межі твого незагнужданого нахабства?” (анафорна синонімічна тріада Цицерона у “Промові проти Каталіни”); “В Сенат подам,

міністру, государю!” (висхідна градація М.В.Гоголя); і за що мені турбота, печаль, хвилювання (нисхідна градація); “Прийшов, побачив, переміг” (пряма процесія Ю. Цезаря).

▼ 2. Квадрій – конструкція з чотирьох складових. Одним із перших використувати квадрій почав Лісій у своїх судових промовах. Завдяки використанню квадратіїв його апології швидко впливали на суддів. Наприклад: “А мені, судді, залишається тільки сказати, що Ератосфен звабив мою дружину, розбестив її, зганьбив моїх дітей і мене збездечив тим, що пробрався у мій дім; що це було єдиною причиною моєї ворожості до нього і що не заради грошей, не заради збагачення або користі я це зробив, а лише тому, щоб покарати його відповідно до закону”. (Лісій. Промова звинувачуваного у вбивстві).

▼ 3. Квадранал – це імплантант-аналогія найвищого рівня, яка серед засобів інтелектуалізації мови є найбільш потужним посередником між думкою, що задумана, та думкою, що сприйнята. Серед античних мислителів квадранальну базу значно поширив Плутарх: “Римлянин, якому друзі докоряли, що він розлучився із цнотливою, багатою, гарною дружиною, виставивши уперед ногу, промовив: “На вигляд цей черевик теж гарний, проте ніхто не знає, де він мені тисне!” Отже, не на гроші, не на вельможність, не на вроду свою слід покладатися дружині, а на те, чим посправжньому може зачарувати свого чоловіка: на люб’язність, доброзичливість, поступливість, і якості ці виявляти кожного разу не через силу, а з готовністю, радісно, із задоволенням”.

■ Т. 12.

1. Виклад системи доведень? (Аргументація).
2. Три види тріад? (Синоніми, огляд, градація).
3. Тип тріади: спочатку орав, потім сів, потім збирав урожай? (Пряма процесія).
4. Назвіть психогенні компоненти мови? (Діада, тріада, квадрій).
5. Видатні судові оратори Російської імперії? (Коні, Пороховщиков, Плевако).
6. Схарактеризуйте тип тріади: “Життя поділяється на три частини: коли ти віриш у Санта-Клауса, коли ти не віриш у Санта-Клауса і коли ти сам уже Санта-Клаус”? (Огляд).
7. Типи градацій? (Висхідна, нисхідна, інверсійна).
8. Назвіть типи процесій? (Пряма, інверсійна).
9. Тип процесії: зберемо, посіємо, зоремо? (Інверсійна, зворотна).
10. Тип процесії: прийшов, побачив, переміг? (Пряма).

?

Розкажіть про особливості побудови діад та тріад.

Схарактеризуйте правила побудови квадратіїв.

Наведіть приклади помилок при застосуванні тріад і квадратіїв.

Поясніть правила побудови квадраналів.

■ Напишіть агітаційну промову, застосовуючи психогенні компоненти мови.

*

1. Сагач Г. Золотослів. – К., 1993.
2. Сагач Г. Риторика. – К., 2003.
3. Таранов П.С. Искусство риторики. – М., 2002.

Використана література:

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Мовленнєва комунікація. – К., 2004.
2. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика. – Л., 2001.
3. Античная литература. Рим: Хрестоматия / Сост.: Н.А.Федоров, В.И.Мирошенкова. – М., 1981.
4. Античные риторики. – М., 1978.
5. Апресян Г.З. Ораторское искусство. – М., 1978.
6. Вандишев В.М. Риторика. – К., 2003.
7. Гурвич С.С., Погорелко В.Ф. Основы риторики. – К., 1978.
8. Гурвич С.С., Погорелко В.Ф., Герман М.А. Основы риторики. – К., 1988.
9. Демосфен. Речи: В 3 т. – М., 1994.
10. Демосфен. Речи. – М., 1954.
11. Исократ. О мире. Филипп. / Исаева В.И. Античная Греция в зеркале риторики. Исократ. – М., 1994.
12. История всемирной литературы: В 9 т. – М., 1983.
13. Кони А.Ф. Избранное. – М., 1989.
14. Левандовский А. Робеспьер. – М., 1965.
15. Лисий. Речи. – М., 1994.
16. Марат Ж.-П. Памфлеты. – М., 1937.
17. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика. – К., 2003.
18. Ораторы Греции. – М., 1985.
19. Сагач Г. Золотослів. – К., 1993.
20. Сагач Г. Риторика. – К., 2003.
21. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М.Н.Кожинной. – М., 2003.
22. Таранов П.С. Искусство риторики. – М., 2002.
23. Таранов П.С. Приемы влияния на людей – Симферополь, 2000.
24. Цицерон. Три трактата об ораторском искусстве. – М., 1978.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

ЄВЧЕНКО ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ

РИТОРИКА

**Плани семінарських занять з методичними рекомендаціями і літературою
(для студентів усіх форм навчання)**

Методичні рекомендації

Надруковано з оригінал-макета автора

Підписано до друку 14.12.04. Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 1.5
Обл. вид. арк. 1.75. Друк різнографічний.
Гарнітура Time New Roman. Зам. 271. Наклад 100.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
ЖТ №10 від 07.12.04 р.
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua